

divini radii. Sed sicut dicit Dionysius 1 cap. caelest. Hierarch., "impossibile est nobis aliter superlucere divinum radium, nisi varietatem sacrorum velaminum circumvelatum;" et sacra velamina vocat, sensibilia imagines. Ergo in divinis oportet ad imaginationes deduci.

4. Item. Circa sensibilia oportet imaginabiliter versari. Sed divinorum cognitionem ex sensibilibus effectibus accipimus, secundum illud Rom. 1, 20: "Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque ejus virtus et divinitas." Ergo in divinis oportet ad imagines deduci.

5. Item. In cognoscitivis maxime regulamur per id quod est cognitionis principium, sicut in naturalibus per sensum, a quo nostra cognitio incipit. Sed principium intellectualis cognitionis in nobis est imaginatio, cum phantasmata hoc modo comparentur ad intellectum nostrum sicut colores ad visum, ut dicitur 3 de Anima. Ergo in divinis oportet ad imagines deduci.

6. Item. Cum intellectus non utatur organo corporali ex laesione organi corporalis, non impeditur actio intellectus, nisi quatenus ad imaginationem convertitur. Sed per laesionem organi corporalis, scilicet cerebri, impeditur intellectus in consideratione divinorum. Ergo intellectus divina considerans, ad imagines deducitur.

Sed contra est quod dicit Dionysius 1 cap. mysticae Theologiae ad Timotheum loquens: "Tu (inquit) o amice Timothee, circa mysticas visiones, sensus derelinque." Sed imaginatio non est nisi sensibilia, cum sit motus factus a sensu secundum actum, ut dicitur 2 de Anima. Ergo cum divinorum considerationes sint maxime mysticae, in eis non debemus ad imagines deduci.

Item. In cujuslibet scientiae consideratione vitandum est id quod errorem facit in ea. Sed sicut dicit Augustinus in lib. de Trinitate, primus error circa divina est eorum qui ea quae de corporibus noverunt, ad res divinas transferre conantur. Cum ergo imaginatio non sit nisi corporalium rerum, videtur quod non debeamus ad imagines deduci.

Item. Virtus inferior non se extendit ad id quod superioris est proprium, ut patet per Boetium 5 de Consolatione. Sed cognoscere divina et spiritualia ad intellectum pertinet, et ad intelligentiam, ut dicitur in lib. de Spiritu et Anima. Cum igitur, ut ibi dicitur, imaginatio sit infra intelligentiam et intellectum, videtur quod in divinis et spiritualibus non debeamus ad imaginationes deduci.

Respondeo dicendum, quod in qualibet cognitione duo est considerare: scilicet principium et finem, sive terminum. Prin-

cipium quidem ad apprehensionem pertinet, terminus autem ad iudicium; ibi enim cognitio perficitur. Principium igitur cujuslibet nostrae cognitionis est in sensu, quia ex apprehensione sensus oritur apprehensio phantasiae quae est motus a sensu factus, ut dicit Philosophus: a qua iterum oritur apprehensio intellectiva in nobis, cum phantasmata sint intellectivae animae ut objecta, ut dicitur 3 de Anima. Sed terminus cognitionis non semper est uniformiter: quandoque enim est in sensu, quandoque in imaginatione, quandoque in solo intellectu. Quandoque enim proprietates et accidentia rei quae sensu demonstratur, sufficienter exprimunt naturam rei; et tunc oportet quod iudicium de re vera, quod facit intellectus, conformetur his quae sensus demonstrat de re: et huiusmodi sunt omnes res naturales, quae sunt determinatae ad materiam sensibilem: et ideo in scientia naturali terminari debet cognitio ad sensum, ut scilicet hoc modo iudicemus de rebus naturalibus secundum quod sensus ea demonstrat, ut patet 3 Caeli et Mundi; et qui sensum negligit in naturalibus, incidit in errorem. Et haec sunt naturalia quae sunt concreta cum materia sensibili et motu et secundum esse et secundum considerationem. Quaedam vero sunt quorum iudicium non dependet ex his quae sensu percipiuntur, quia quamvis secundum esse sint in materia sensibili, tamen secundum definitivam rationem sunt a materia sensibili abstracta. Iudicium autem potissimum de unaquaque re fit secundum ejus definitivam rationem. Sed quia secundum definitivam rationem non abstrahunt a qualibet materia, sed solum a sensibili; et remotis conditionibus sensibilibus, adhuc remanet aliquid imaginabile; ideo in talibus oportet quod iudicium sumatur secundum id quod demonstrat imaginatio. Huiusmodi autem sunt mathematica. In mathematicis enim oportet cognitionem secundum iudicium terminari ad imaginationem, non ad sensum, quia iudicium mathematicum superat apprehensionem sensus: unde non est idem iudicium quandoque de linea mathematica quod est de sensibili; sicut in hoc quod linea recta tangit sphaeram solum secundum punctum: quod convenit rectae¹ lineae separatae, non autem rectae lineae in materia, ut dicitur in 1 de Anima. Quaedam vero sunt quae excedunt et id quod cadit sub sensu, et id quod cadit sub imaginatione; sicut illa quae omnino a materia non dependent neque secundum esse neque secundum considerationem: et ideo talium cognitio secundum iudicium non debet terminari ad imaginationem neque ad sensum. Sed tamen ex his quae sensu vel imaginatione comprehenduntur, in horum cognitionem devenimus: vel per viam causalitatis; ut cum ex ef-

¹ Al. omittitur rectae lineae.

fectu causam cognoscimus, quae non est effectui commensurata, sed excellens: vel per excessum, vel per remotionem, quando omnia quae sensus vel imaginatio apprehendit, ab huiusmodi rebus separamus: quos modos cognoscendi divina ex sensibilibus ponit Dionysius lib. de divinis Nominibus. Uti ergo possumus in divinis sensu et imaginatione sicut principiis nostrae considerationis, sed non sicut terminis; ut scilicet talia iudicemus esse divina, qualia sunt quae sensus et imaginatio apprehendit. Deduci autem ad aliquid est ad illud terminari; et ideo in divinis neque ad sensum neque ad imaginationem debemus deduci: in mathematicis autem ad cognitionem, et non ad sensum; in naturalibus autem etiam ad sensum. Et propter hoc peccant qui uniformiter in tribus speculativae partibus procedere nituntur.

Ad primum igitur dicendum, quod sacra Scriptura non proponit nobis divina sub figuris sensibilibus, ut intellectus noster ibi maneat, sed ut ab his ad invisibilia ascendat: unde etiam per vilium rerum figuras tradit, ut minor praebetur in talibus occasio remanendi, ut Dionysius dicit 2 cap. caelest. Hierarch.

Ad secundum dicendum, quod intellectus nostri operatio non est in praesenti statu sine phantasmate quantum ad principium cognitionis; non tamen oportet ut semper nostra cognitio ad phantasmata terminetur; ut scilicet illud quod apprehendimus, iudicemus esse tale quale est phantasma per quod apprehendimus.

Ad tertium dicendum, quod auctoritas illa Dionysii loquitur quantum ad principium cognitionis, non quantum ad terminum ad quem ex effectibus sensibilibus venimus tribus modis praedictis, scilicet in cognitionem divinorum; non autem ita quod oporteat iudicium formari de divinis secundum modum quem habent ipsi sensibiles effectus.

Ad quartum dicendum, quod ratio procedit quando principium cognitionis est sufficienter ducens in id cuius cognitio quaeritur; et sic est principium sensus in naturalibus, non autem in divinis, ut dictum est.

Ad quintum dicendum, quod phantasma est principium nostrae cognitionis, ut ex quo incipit intellectus operatio, non sicut transiens, sed sicut permanens, ut quoddam fundamentum intellectualis operationis; sicut principia demonstrationis oportet manere in omni processu scientiae, cum phantasmata comparantur ad intellectum ut objecta, in quibus inspicit omne quod inspicit, vel secundum perfectam repraesentationem, vel secundum negationem. Et ideo quando phantasmatum cognitio impeditur, oportet totaliter impediri cognitionem intellectus in divinis. Patet enim quod non possumus intelligere Deum causam corporum esse, sive supra omnia corpora, sive absque corporei-

tate, nisi imaginemur corpora; non tamen iudicium divinorum secundum imaginationem formatur. Et ideo quamvis imaginatio in qualibet divinorum cognitione sit necessaria secundum statum viae, nunquam tamen ad eam deduci oportet in divinis.¹

ARTICULUS III.

Utrum intellectus noster possit ipsam divinam formam inspicere.

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod non possumus ipsam formam divinam, ad minus in statu viae, inspicere. Dicit enim Dionysius in prima epistola ad Cajum: "Si aliquis videns Deum intellexit quod vidit, non ipsum vidit, sed aliquid eorum quae sunt ejus, quae existunt et cognoscuntur." Sed forma divina est ipse Deus. Ergo non possumus ipsius formam divinam inspicere.

2. Item. Forma divina est ipsa divina essentia. Sed Deum per essentiam nemo in statu viae videre potest. Ergo nec ejus formam inspicere.

3. Item. Quicumque inspicit formam alicujus rei, aliquid de ipsa re cognoscit. Sed secundum Dionysium, 1 cap. mysticae Theologiae, intellectus noster secundum quod melius potest Deo unitur, quando ejus nihil omnino cognoscit. Ergo non possumus divinam formam inspicere.

4. Item. Sicut dictum est, totius nostrae cognitionis principium est a sensu. Sed ea quae per sensum cognoscimus, non sunt sufficientia ad demonstrandum formam Dei, nec etiam aliquarum substantiarum separatarum. Ergo non possumus ipsam divinam formam inspicere.

Item. Secundum Philosophum 2 Metaph., intellectus noster se habet ad rerum manifestissima sicut oculus noctuae ad solem. Sed oculus noctuae nullo modo potest videre solem. Ergo intellectus noster nec formam divinam, nec alias formas separatas, quae sunt naturae manifestissimae.

Sed contra est quod dicitur Rom. 1, 20: "Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque ejus virtus et divinitas." Nihil autem aliud est forma divina quam ipsa Deitas. Ergo ipsam formam divinam cognoscere intellectu, aliquo modo possumus.

Item. Genes. 32, 30, super illud, "Vidi Dominum facie ad faciem," dicit Glossa Gregorii: Nisi homo illam (scilicet veritatem divinam) utcumque conspiceret, non eam conspiceret se

¹ Solutio ad sextum in priore ad quintum satis continetur.

non posse sentire. Sed nos sentimus divinam essentiam non posse perfecte cognoscere. Ergo aliquo modo ipsam conspiciamus.

Item. Dionysius 2 cap. caelest. Hierarch., dicit, quod humanus animus assuescit extendi per visibilia in supermundanas altitudines, quae nihil aliud sunt quam formae separatae. Ergo formas separatas possumus aliquo modo cognoscere.

Respondeo dicendum, quod dupliciter aliquid cognoscitur. Uno modo dum scitur de eo an est; alio modo, dum scitur de eo quid est. Ad hoc autem quod de re aliqua sciamus quid est, oportet quod intellectus noster feratur in ipsius rei quidditatem sive essentiam, vel immediate, vel mediantibus aliquibus quae sufficienter ejus quidditatem demonstrant. Immediate autem ferri non potest intellectus noster secundum statum viae in essentiam divinam et alias separatas essentias, quia immediate extenditur ad phantasmata, ad quae comparatur sicut visus ad colorem, ut dicitur 3 de Anima; et sic immediate potest concipere intellectus quidditatem rei sensibilis, non autem alicujus rei intellectualis; unde dicit Dionysius 2 caelest. Hierarch., quod nostra analogia non valet immediate extendi in invisibiles contemplationes. Sed quaedam invisibilia sunt, quorum quidditas et natura perfecte exprimitur ex quidditatibus rerum sensibilium notis; et de talibus intelligibilibus possumus scire quid est, sed mediate; sicut ex hoc quod scitur quid est homo et quid est animal, sufficienter innotescit habitudo unius ad alterum; et ex hoc scitur quid est genus et quid est species. Naturae autem sensibiles intellectae non sufficienter expriment divinam essentiam, neque etiam aliquas essentias separatas, cum non sint unius generis, naturaliter loquendo; et quidditas, et omnia hujusmodi nomina fere aequivoce dicuntur de sensibilibus, et de illis substantiis. Unde similitudines rerum sensibilium ad substantias immateriales translatae vocat Dionysius, 2 cap. cael. Hierar., dissimiles similitudines, alio modo intellectualibus habentibus, quae aliquo modo sensibilibus distributa sunt: et sic per viam similitudinis non sufficienter illae substantiae ex his innotescunt. Neque etiam per viam causalitatis; quia illa quae ab illis substantiis inveniuntur effecta in his inferioribus, non sunt effectus adaequantes eorum virtutes, ut sic perveniri possit ad sciendum quod quid est de causa. Unde de substantiis illis immaterialibus secundum statum viae nullo modo possumus scire quid est, non solum per viam naturalis cognitionis, sed nec etiam per viam revelationis: quia divinae revelationis radius ad nos pervenit secundum modum nostrum, ut Dionysius dicit. Quamvis enim per revelationem elevemur ad aliquid cognoscendum, quod alias esset nobis ignotum; non tamen ad hoc quod alio modo cognoscamus nisi per sensibilia:

unde Dionysius, 1 cap. cael. Hierarch., dicit, quod impossibile est nobis aliter superlucere divinum radium, nisi circumvelatum varietate sacrorum velaminum. Via autem quae est per sensibilia non sufficit ad ducendum in substantias supernaturales secundum cognitionem quid est. Et sic restat quod formae immateriales non sunt nobis notae cognitione quid est, sed solum cognitione an est, sive naturali ratione ex effectibus creaturarum, sive etiam ex revelatione quae est per similitudines a sensibilibus sumptas.

Est tamen sciendum, quod de nulla re potest sciri an est, nisi quoquo modo de ea sciatur quid est, vel cognitione perfecta, vel cognitione confusa. Unde dicit Philosophus, 1 Physic., quod definita sunt praecognita partibus definitionis. Oportet enim scientem hominem esse et quaerentem quid est homo, per definitionem, scire quid hoc nomen "homo" significat. Nec hoc esset aliquo modo nisi aliquam rem conciperet quam scit esse, quamvis nesciat ejus definitionem. Concipit enim hominem secundum cognitionem alicujus generis proximi vel remoti, et aliorum accidentium quae extra apparent de ipso. Oportet enim definitionum cognitionem sicut et demonstrationum, ex aliqua praeexistenti cognitione initium sumere. Sic ergo de Deo et de aliis substantiis immaterialibus non possemus scire an est, nisi sciremus quodammodo de eis quid est sub quadam confusione. Hoc autem non potest esse per cognitionem alicujus generis proximi vel remoti, eo quod Deus in nullo genere est, cum non habeat quod quid est aliud a suo esse, quod requiritur in omnibus generibus, ut dicit Avicenna. Aliae autem substantiae immateriales creatae¹ sunt quidem in genere. Et quamvis logice considerando conveniant cum istis sensibilibus in genere remoto, quod est substantia; naturaliter tamen loquendo non conveniunt in eodem genere, sicut nec etiam corpora caelestia cum istis inferioribus. Corruptibile enim et incorruptibile non sunt ejusdem generis, ut dicitur 10 Metaph.: logicus enim considerat absolute intentiones, secundum quas nihil prohibet convenire materialia immaterialibus et incorruptibilia corruptibilibus. Sed naturalis et philosophus primus considerant essentias secundum quod habent esse in rebus; et ideo ubi inveniunt diversum modum potentiae et actus, et per hoc diversum modum essendi, dicunt esse diversa genera. Similiter etiam Deus non habet aliquod accidens, ut infra probabitur. Aliae vero immateriales substantiae si habent aliqua accidentia, non sunt nobis nota; et ideo non possumus cognoscere, quod confusa cognitione cognoscantur a nobis substantiae immateriales per cognitionem generis et apparentium accidentium; sed loco cognitionis ge-

¹ Al. creaturae.

neris habemus in istis substantiis cognitionem per negationem; ut cum scimus quod hujusmodi substantiae sunt immateriales incorporeae, non habentes figuras, et alia hujusmodi. Et quanto plures negationes de ipsis cognoscimus, tanto minus est confusa earum cognitio in nobis; eo quod per negationes sequentes prior negatio contrahitur et determinatur, sicut genus remotum per differentias. Unde etiam corpora caelestia, in quantum sunt alterius generis ab istis inferioribus, a nobis ut plurimum per negationes cognoscuntur, utpote quia neque sunt gravia neque sunt levia, neque calida neque frigida. Loco autem accidentium habemus in praedictis substantiis habitudines earum ad substantias sensibiles, vel secundum comparisonem causae ad effectum, vel secundum comparisonem excessus. Ita ergo de formis immaterialibus cognoscimus an est, et habemus de eis loco cognitionis quid est, cognitionem per negationem,¹ per causalitatem et per excessum: quos etiam modos Dionysius ponit in lib. de divinis Nominibus. Et hoc modo Boetius intelligit inspiciendam divinam formam per remotionem omnium phantasmatum; non ut sciatur de ea quid est.

Et per haec patet solutio ad objecta: quia primae rationes procedunt de cognitione quid est perfecta; aliae vero de cognitione imperfecta, qualis dicta est.

ARTICULUS IV.

Utrum hoc possit per viam alicujus scientiae speculativae.

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod ad formam Dei inspiciendam per scientias speculativas perveniri possit. Theologia enim pars est scientiae speculativae, ut hic Boetius dicit. Sed ad theologiam pertinet ipsam formam divinam inspicere, ut hic dicitur. Ergo ad cognoscendam divinam formam potest perveniri per scientias speculativas.

2. Item. De substantiis immaterialibus in aliqua scientia speculativa determinatur, quia in scientia divina. Sed quaecunque scientia determinat de aliqua substantia, inspicit formam; et omnis demonstrationis principium, secundum Philosophum, est quod quid est. Ergo inspicere formas separatas possumus per scientias speculativas.

3. Item. Ultima felicitas hominis secundum Philosophum consistit in intelligendo substantias separatas. Cum enim felicitas sit operatio perfectissima, oportet quod sit optimorum sub intellectu cadentium, ut potest accipi ex Philosopho in 10

¹ Al. deest. per negationem.

Ethicor. Est enim felicitas illa de qua philosophi loquuntur, operatio a sapientia procedens, cum sapientia sit perfectissima virtus perfectissimae potentiae, scilicet intellectus; et haec operatio est felicitas, ut dicitur 10 Ethicor. Ergo per sapientiam intelliguntur substantiae separatae. Sed sapientia est scientia quaedam speculativa, ut patet in principio Metaphys. et in 6 Ethicor. Ergo per scientias speculativas possumus intelligere substantias separatas.

4. Item. Frustra est quod non potest pertingere ad finem propter quem est. Sed omnium scientiarum speculativarum consideratio ordinatur sicut ad finem in cognitionem substantiarum separatarum, quia perfectissimum in quolibet genere est finis. Ergo si per scientias speculativas hujusmodi substantiae intelligi non possent, omnes scientiae essent frustra; quod est inconveniens.

5. Item. Omne quod ordinatur naturaliter in finem aliquem, habet praecindita aliqua principia, quibus potest pervenire in illum finem: naturalium enim motionum principium est natura. Sed homo naturaliter est ordinatus ad cognitionem substantiarum immaterialium sicut ad finem, ut a sanctis Prophetis et philosophis traditur. Ergo habet in se aliqua principia illius cognitionis naturaliter indita. Sed omne illud in quod possumus devenire ex principiis naturaliter notis, pertinet ad considerationem alicujus scientiae speculativae. Ergo cognitio substantiarum immaterialium¹ ad aliquas scientias speculativas pertinet.

Sed contra est quod Commentator dicit 3 de Anima, quod ad hanc positionem sequitur vel quod scientiae speculativae nondum sint perfectae, cum illae scientiae nondum sint inventae quibus possumus substantias separatas intelligere: et hoc si contingat ex ignorantia aliquorum principiorum, quod nondum substantias praedictas intelligamus; vel si contingat ex defectu nostrae naturae, quod non possumus scientias illas invenire; sequitur quod si aliqui nati sunt hujusmodi scientias invenire, quod nos et ipsi aequivoce simus homines: quorum primum est improbabile, secundum impossibile. Ergo non potest hoc esse per aliquas scientias speculativas, quod hujusmodi substantias intelligamus.

Item. In scientiis speculativis investigantur definitiones, quibus rerum essentiae intelliguntur, per viam divisionis² generis in differentias, et per investigationem causarum rei et accidentium ipsius, quae magnam partem conferunt ad cognoscendum quod quid est. Sed sic³ non possumus de substantiis immaterialibus cognoscere: quia, ut dictum est, naturaliter loquendo,

¹ Al. materialium.

² Al. definitionis.

³ Al. hic.

non conveniunt in genere cum istis sensibilibus substantiis nobis notis: causam autem vel non habent, ut Deus, vel est nobis occultissima, sicut causa Angelorum: accidentia etiam ipsorum sunt nobis ignota. Ergo non potest aliqua scientia speculativa esse per quam veniamus ad intelligendum substantias immateriales.

Item. In scientiis speculativis rerum essentiae per definitionem cognoscuntur. Definitio autem est sermo quidam compositus ex genere et differentiis substantiarum. At¹ illarum essentiae sunt simplices, nec incidit in earum quidditatibus aliqua compositio, ut habetur per Philosophum et Commentatorem 9 Metaph. Ergo per scientias speculativas non possumus praedictas substantias intelligere.

Respondeo dicendum, quod in scientiis speculativis semper proceditur ex aliquo prius noto tam in demonstrationibus conclusionum, quam in inventionibus etiam definitionum. Sicut enim ex propositionibus praecognitis aliquis devenit in cognitionem conclusionis; ita ex conceptione generis et differentiae et causarum rei aliarum devenit in cognitionem speciei. Hoc autem non est possibile in infinitum procedere: quia sic omnis scientia periret et quantum ad demonstrationes et quantum ad definitiones, cum infinita non sit pertransire. Unde omnis consideratio scientiarum speculativarum reducitur in aliqua principia: quae quidem homo non habet necesse addiscere aut invenire, ne oporteat in infinitum procedere; sed eorum notitiam naturaliter habet: et hujusmodi sunt principia demonstrationum indemonstrabilia, ut est "Omne totum est majus sua parte", et hujusmodi, in quae omnes demonstrationes scientiarum reducuntur: et etiam primae conceptiones intellectus, ut entis, unius et hujusmodi, in quae oportet reducere omnes definitiones scientiarum praedictarum. Ex quo patet quod nihil potest sciri in scientiis speculativis neque per viam definitionis neque per viam demonstrationis, nisi ea tantum ad quae praedicta naturaliter cognita se extendunt. Hujusmodi autem naturaliter cognita homini manifestantur ex lumine intellectus agentis, quod est homini naturale: quo quidem lumine nihil manifestatur nobis nisi in quantum per ipsum phantasmata fiunt intelligibilia in actu. Hic est enim actus intellectus agentis, ut dicitur 3 de Anima. Phantasmata autem a sensu accipiuntur: unde principium cognitionis praedictorum principiorum est ex sensu et memoria, ut patet per Philosophum in fine Poster.: et sic hujusmodi principia non ducunt nos ulterius, nisi ad ea quorum cognitionem acquirere possumus ex his quae a sensu comprehenduntur. Quidditas autem substantiarum separatarum

¹ Al. aut.

non potest cognosci per ea quae sensu percipimus, ut ex praedictis patet; quamvis pervenire possimus per sensibilia ad cognoscendum hujusmodi substantias esse, et aliquas earum condiciones: et ideo per nullam scientiam speculativam potest sciri de aliqua substantia separata quid est, quamvis possimus scire ipsas esse, et aliquas earum condiciones, utpote quod sint intellectuales et incorporales et hujusmodi. Et haec est sententia Commentatoris 3 de Anima, quamvis Avempace contrarium dixerit ex hoc quod aestimabat quidditates rerum sensibilibus sufficienter exprimere quidditates immateriales: quod patet esse falsum, ut ibidem Commentator dicit cum quidditas de utrisque dicatur quasi aequivoce.

Ad primum ergo dicendum, quod Boetius non intendit dicere quod per scientiam Theologiae possimus contemplari ipsam formam divinam quid est, sed solum ipsam esse ultra omnia phantasmata.

Ad secundum dicendum, quod quaedam res sunt a nobis per seipsas cognoscibiles; et in talibus manifestandis scientiae speculativae utuntur earum definitionibus ad demonstrandum earum proprietates, sicut accidit in scientiis quae demonstrant propter quid. Quaedam vero res sunt quae non sunt nobis cognoscibiles ex seipsis, sed per effectus suos. Et si quidem effectus sit adaequans causam, ipsa quidditas effectus accipitur ut principium ad demonstrandum causam esse, et ad investigandum quidditatem ejus, ex qua iterum proprietates ejus ostenduntur. Si autem sit effectus non adaequans causam, tunc effectus efficitur principium ad demonstrandum causam esse, et aliquas condiciones ejus; quamvis quidditas causae semper sit ignota: et ita accidit in substantiis separatis.

Ad tertium dicendum, quod duplex est felicitas hominis. Una imperfecta quae est in via, de qua dicit Philosophus; et haec consistit in cognitione substantiarum separatarum per habitum sapientiae: imperfecta tamen, et talis qualis est in via possibilis, non ut sciatur ipsa quidditas. Alia est perfecta in patria, qua ipse Deus per essentiam videbitur, et aliae substantiae separatae: et haec felicitas non erit per aliquam scientiam speculativam, sed per lumen gloriae.

Ad quartum dicendum, quod scientiae speculativae ordinantur in cognitionem substantiarum separatarum imperfectam, ut dictum est.

Ad quintum dicendum, quod nobis sunt indita principia, quibus possumus nos praeparare ad illam cognitionem perfectam substantiarum separatarum, non autem quibus ad eam possumus pertingere. Quamvis enim homo naturaliter inclinetur in finem ultimum, non tamen potest naturaliter illum consequi, sed solum per gratiam; et hoc est propter eminentiam illius finis.